

İnsanlar Neden Ticaret Yapar?*

— ◆ —
Carl Menger**

“İnsanoğlunun bir şeyi bir başkasıyla takas veya mübadele etme eğiliminin, insan doğasının bir parçası olup olmadığı veya mantık ve ifade yetilerinin sonucu olup olmadığı” ya da insanın mal mübadele etmesinin başka hangi nedenlere dayandığı sorusu Adam Smith tarafından cevaplandırılmamıştır. Bu ünlü düşünür, sadece takas ve mübadele eğiliminin tüm insanlarda mevcut olduğunu ve bu eğilimin başka hiç bir türde bulunmadığını ifade etmiştir.

Öncelikle, problemi ortaya koymak için şöyle bir varsayımdan yola çıkalım: İki komşu çiftçinin, iyi bir hasattan sonra ihtiyaç fazlası arpası olsun ve aralarında arpa mübadelesi yapmaları için herhangi bir engel olmasın. Bu durumda, iki çiftçi ticaret yapma eğilimlerine uyarak aralarında istedikleri miktarda arpa mübadelesi yapabilirler. Ticaret yapmak taraflara zevk veriyorsa, aralarında mal takası yapmamaları için bir neden olmasa da, bu iki çiftçinin ticaret yapmaktan vazgeçeceklerini zannediyorum. Yine de bu tür bir takasa girişecek olurlarsa, kendilerini tehlikeye atarlar, çünkü bu şartlar altında ticaret yaptıkları takdirde diğer ticaret yapan insanlar tarafından deli olarak algılanırlar.

* www.mises.org, 9/11/2004.

** 1841-1921. İktisatçı. Avusturya İktisat Okulu'nun kurucularından biri.

Bir avcının çok fazla miktarda kürkü ve dolayısıyla giysi malzemesi, ancak çok az yiyeceği olduğunu varsayalım. Giysi ihtiyacı tamamen karşılanmışken, yiyecek ihtiyacı tamamlanmış değildir. Cıvardaki bir çiftçinin durumu ise tam tersi olsun. Yine, avcının yiyecekleri ile çiftçinin giysilerinin mübadelesinde bir engel olmadığını düşünelim. Burada, yukardaki duruma kıyasla ticaret yapma ihtimali daha düşüktür. Avcı, zaten kıt olan yiyeceklerini, çiftçinin de kıt olan kürkleri ile değiş tokuş ederse, avcının kürk fazlalığı ve çiftçinin yiyecek fazlalığı mübadele öncesine göre daha da artmış olur. Avcının yiyecek ihtiyacı ve çiftçinin giysi ihtiyacı yeterince karşılanmadığından, tarafların ekonomik durumu daha da kötüleşmiş olur. Dolayısıyla, hiç kimse ticaret yapan bu iki kişinin böyle bir mübadeleden zevk alacağını ileri süremez. Tam aksine, hem avcı, hem de çiftçi, durumlarını daha kötüleştiren, hatta hayatlarını tehdit edebilen bir ticaretle uğraşmayı reddedecektir. Yine bu tür bir mübadele gerçekleşmişse, her iki taraf da bunu iptal etmek için elinden geleni yapacaktır.

Bu durumda, insanın ticaret yapma eğilimi, sadece ticaretten zevk alma ile açıklanamaz. Ticaret kendi başına bir zevk ve kendi içinde bir netice olsa, tehlike ve ekonomik fedakârlıklarla bağlantılı, zahmetli bir eylem olmasa, insanlar yukardaki durumlarda ve binlerce başka durumlarda olduğu gibi neden ticaretle uğraşmasın, neden defalarca bir ileri bir geri mübadele yapmasınlar. Ancak pratik hayatın her alanında, tasarruf yapan her bireyin her mübadeleyi dikkatlice ele aldığını ve iki bireyin ticareti sonlandırdığı bir sınırın olduğunu görüyoruz.

Mübadelelenin kendisi bir sonuç olmadığı ve insan için pek de zevk anlamına gelmediği anlaşıldığına göre, problemin doğasını ve kökenini aşağıdaki şekilde açıklamak yerinde olacaktır.

En basit durumdan başlarsak, iki çiftçinin, A ve B, önceden bağımsız ev ekonomileri işlettiklerini varsayalım. Ancak beklenenin üstünde iyi bir hasatın ardından, A çiftçisi, o kadar çok tahıla sahip olmuştur ki, kendi ihtiyaçları için ne kadar bol kullanırsa kullansın, ürün kendisi ve hanesi için fazla gelecektir. Diğer taraftan A'nın komşusu olan çiftçi B, aynı yılda bağ bozumunda ihtiyacından fazla ürün elde etmiştir. Ancak ambarı hâlen önceki yıllardan kalanlarla doludur; küpleri de yetersiz olduğundan, daha önceki bir yıla ait olan eski şarap stoklarını dökmeyi düşünür. Her iki çiftçide de bir üründen fazlalık, diğerinden ise eksiklik vardır. Fazla tahıla sahip olan çiftçi, şarap tüketiminden tamamen vazgeçmek durumundadır, çünkü hiç bağı yoktur;

Piyasa

şarap fazlalığı olan çiftçi ise yiyecek kıtlığı çekmektedir. Çiftçi A'ya bir fiçı şarap zevk verebilirken, tarlasında bir sürü tahılın çürümesini umursamayabilir; çiftçi B ise evinde tahıla ihtiyaç varken, bir kaç fiçı şarabı dökmek üzeredir. A'nın tarlasında çürümeye bıraktığı tahıl ve B'nin dökmeyi düşündüğü şarapla, her ikisine de çare varken, birinci çiftçi susuzluk ikinci çiftçi ise açlık çekmektedir. Çiftçi A, kendisinin ve ailesinin yiyecek ihtiyacını önceden olduğu gibi tamamen giderebilir ve aynı zamanda şarap içme zevkine varabilir; çiftçi B ise istediği kadar şarap tüketebilir ve açlık çekmesine gerek kalmaz. Dolayısıyla şöyle bir durumla karşı karşıya olduğumuz açık: A'nın mallarının belirli bir kısmı B'ye transfer edilir ve B'nin mallarının belirli bir kısmı A'ya transfer edilirse, her iki tasarruf yapan bireyin ihtiyaçları da bu karşılıklı transferin olmadığı duruma kıyasla daha iyi olacaktır.

Mübadele öncesinde, her ikisi için de bir değeri olmayan malların ve dolayısıyla her iki taraf için de bir ekonomik fedakârlık gerektirmeyen karşılıklı mübadele ile iki bireyin ihtiyaçlarının daha iyi karşılanabileceği gerçeği, bize, ticarete ticarete konu olan ekonomik ilişkilerin doğasını en açık biçimde göstermek için oldukça uygundur. Ancak, sadece bir kişide bir malın eksik olup bir başka malın fazla olması, bir başkasında ise birinci malın fazla, ikinci malın ise eksik olması durumunu ele alığımızda bu ilişkiyi çok dar yorumlamış oluruz. Söz konusu ilişki, başka birinin sahip olduğu mallara kıyasla kendi sahip olduğu malların, kendisi için daha az değer taşıması ve diğer kişinin durumu da bunun tam tersi olması hâlinde de görülebilir.

Bir örnek olarak, iki çiftçiden birincisinin kendi ihtiyaçlarına zarar vermeden tahılların bir kısmının tarlada çürümesine izin verecek kadar hasat elde edemediğini varsayalım, ikinci çiftçinin ise benzer şekilde dönecek kadar fazla şarabının olmadığını düşünelim. Bunun yerine, her iki çiftçi, sahip olduğu malların hepsini kendisi ve evi için faydalı olacak biçimde kullanabilir. Birinci çiftçi, daha önemli ihtiyaçlarını tamamen giderdikten sonra, arta kalanları hayvanları beslemeye kullanarak bütün tahıl stoğunu tüketebilir. İkinci çiftçinin elinde dönecek kadar çok şarap yoktur, ancak çok çaba göstermeleri karşılığında, ödül olarak, şarapların bir kısmını hizmetçilerine dağıtabilir. Tahıl çiftçisi için bir miktar tahıl, üzüm yetiştiricisi için ise bir miktar şarabın az da olsa bir değeri vardır, çünkü doğrudan veya dolaylı olarak bazı ihtiyaçlarının karşılanması bu miktara bağlıdır. Ancak, belirli bir miktar tahılın birinci çiftçi için bir değer taşıdığı gerçeği, belirli bir miktar şarabın onun için daha önemli olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmaz, çünkü hayvanları biraz daha besle-

mektense, bir fıçı şarabın vereceği zevk daha büyük olacaktır. Benzer şekilde, ikinci çiftçi için şarabın belirli bir değeri olsa da, bir miktar tahılın daha değerli olması mümkündür, çünkü böylece kendisi ve ailesi için daha uygun beslenme imkânı olacak, belki de açlıktan kurtulacaktır.

Beşerî ticaretin en genel ilişki şekli şöyledir: Tasarruflu davranan bir bireyin, yani A'nın, kendisi için daha az değer taşıyan bir maldan belirli oranda fazlalığı vardır, bir başka birey, yani B ise, A için daha değerli olan bir başka mala sahiptir; bunda da tam tersi, yani diğer üründen belirli bir fazlalık vardır, yani A'nın fazlalığı olan bu mal, B için sahip olduğu fazla maldan daha değerlidir. A'nın elindeki ilk malın miktarı 10a olsun, B'nin elindeki ikinci malın miktarı da 10b olsun. A için 1a miktarının değerinin W, A için 1b'nin değerinin W+x, B için 1b'nin değerinin w, B için 1a'nın değerinin w+y olduğunu varsayalım. A'nın malından 1a'nın B'ye transferi ile ve B'nin malından 1b'nin A'ya transfer edilmesiyle, A'nın x değeri B'nin ise y değeri kazanacağı açıktır. Başka bir ifadeyle, mübadelenin ardından A, varlığına x değerinde bir mal eklendiği durumda olurken, B ise varlığına y değerinde bir mal eklenmiş hâldedir.

Söz konusu iki birey (a) durumun farkına varırlarsa ve (b) malların transferini gerçekleştirecek güce sahiplerse, bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki, anlaşma ile kendi ihtiyaçlarının karşılanması için daha iyi fırsatlar sunar.

İnsanı genelde ekonomik aktivitelere iten, çevresindeki faydalı şeyleri araştırmasına ve onları kazanmasına vesile olan ve ekonomik durumlarını düzeltmeye, ihtiyaçlarını mümkün olduğunca giderme çabasına götüren bu aynı ilke, anlatılan ilişkiyi bulmaları ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ondan yarar sağlamaları gayretini beraberinde getirir. Dolayısıyla, yukarıda açıklanan durumdaki iki birey, malların transferinin gerçekleşmesini sağlar. O hâlde, ihtiyaçlarını karşılama çabası, tüm ekonomik hayat fenomeninin sebebidir ve bunu biz "mücadele" olarak adlandırırız. Bu kavramın, popüler veya özellikle de hukukî dildekine göre bizim alanımızda daha özel ve geniş bir anlamda kullanıldığı belirtilmelidir. Ekonomik anlamda, bu, satın alma, satış ve ekonomik malların tüm kısmî transferlerini de (kiracılık, ödünç verme vs.) içerir.

Söylediklerimizi özetleyecek olursak, şu ana kadarki incelemelerimizin neticesi olarak şöyle bir varsayıma ulaşabiliriz: İnsanları mücadele yapmaya sevk eden ilke, bütün olarak ekonomik aktivitelere rehberlik eden ilkeyle aynıdır; ihtiyaçlarını mümkün olan en üst tatmin düzeyinde karşılamak.

Piyasa

Malların *iktisadî* mübadelesinden alınan zevk, ihtiyaçlarını karşılamada daha iyi imkânların elde edilmesi mümkün olduğunda, yaşadıkları genel zevk duygusudur. Ancak karşılıklı mal transferlerinin kârı, gördüğümüz üzere üç şarta bağlıdır: a) tasarruf yapan bir bireyin, başka bir bireyde belirli miktarda başka bir malın olmasına kıyasla, kendisi için daha az değerde olan belirli miktarda mala sahip olması gerekirken; tam tersi de diğer birey için geçerli olmalıdır, b) tasarruf yapan bireyler bu ilişkinin farkında olmalıdır ve c) malların mübadelesini gerçekleştirme gücüne sahip olmalıdırlar. Bu şartlardan birinin bile olmaması durumunda, mübadelenin gerekli bir ön şartı yerine getirilmemiş olur ve tasarruf yapan bireyler arasında malların mübadelesinin ekonomik açıdan imkânsız olduğu görülür.

Çeviren: Şeyma Akın

Modern İktisadın İnşası

Mark Skousen

İktisat insanların ve toplumların hayatının neresinde yer almaktadır? İktisadî faaliyetler küçümsenebilir mi? Neden kimi ülkeler refah içinde yüzerken kimileri nesiller boyunca sefalet içinde bocalamaktadır? Tarih Adam Smith'i haklı mı çıkarmıştır, yoksa haksız mı? Merkantilizm tarihin eski çağlarında kalmış bir anlayış mıdır, yoksa hâlâ yaşamakta mıdır? Marx'ın ciddiye almaya değer bir iktisadî görüşü var mıdır? Avusturya Okulu, Keynesyenizm, Kamu Tercihi Okulu ve diğer iktisat okulları nerelerde uzlaşmakta, nerelerde çatışmaktadır? Liberte, sıra dışı bir kitapla iktisadî düşüncenin muhteşem zenginliğini önünüze seriyor. *Modern İktisadın İnşası* üniversitelerde çoğu zaman bir tür işkenceye dönüşen iktisadî düşünce tarihi derslerini bir zevk haline getiriyor. Sadece üniversite öğrencilerine değil, iktisatla uğraşan herkese iktisat bilgisini zenginleştirme imkânı sağlıyor. Okuyucuyu belli başlı bütün iktisat ekollerinin fikirlerinden, zayıf ve güçlü yanlarından, işleyen ve aksayan taraflarından haberdar ediyor. İktisat okumanın ille de sıkıcı ve bıktırıcı olması gerekmediğini ispatlıyor. İktisadî sevenler ve iktisadî öğrenmek isteyenler! Bir başucu eseriyle karşı karşıyasınız. Bu kitabı okuduktan sonra hayatınız ve dünyaya bakışınız değişebilir. Lütfen kemerlerinizi bağlayın ve sonra okumaya başlayın.